

Феномен стереотипу як невід’ємна частина суспільного мислення

Дар’я БАРБАШ, здобувач III освітньо-наукового ступеня (PhD)
Науковий керівник – Наталія ФІЛППЕНКО, канд. юрид. наук, доц.
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Розглядаючи феномен стереотипу слід зазначити, що саме поняття має друкарське походження, адже означає пластину, плиту із металу, гуми або пластмаси з точним відтворенням друкарського набору, що дає можливість водночас друкувати на кількох машинах, в різних місцях і т. ін. [1].

Разом з тим, вперше термін «стереотип» у знайомому нам значенні запропонував у 1922 році американський журналіст Уолтер Ліппман у своїй книзі «Суспільна думка».

Так, на переконання останнього: «Найбільш тонкі та найбільш поширені механізми впливу – це ті, що створюють і підтримують репертуар стереотипів. Нам розповідають про світ до того, як ми його побачимо. Ми здобуємо уявлення про більшість речей до того, як безпосередньо знайомимось із ними. І якщо здобута нами освіта не допомагає нам чітко усвідомити наявність цих упереджень, то саме вони керують процесом сприйняття». На думку У. Ліппмана, стереотипи «являють собою упорядковану, більш чи менш несуперечливу картину світу. У ній зручно розташувалися наші звички, смаки, здібності, задоволення та надії. Стереотипна картина світу може бути неповною, але це картина можливого світу, до якого ми пристосувалися» [2 с. 115-116]

З позиції філософського знання стереотип розуміють як стійку сукупність уявлень, що виникають у свідомості на основі особистого життєвого досвіду людини, а також за допомогою інших джерел інформації. Особливо підкреслюється тісний взаємозв’язок стереотипів з емоційною характеристикою сприйняття і з масовою свідомістю, з науковим світоглядом і життєвими упередженнями.

З погляду психології, в основі стереотипізації лежить процес приписування схожих характеристик групам людей без глибокого усвідомлення відмінностей між ними. Процес функціонування стереотипів як складного соціально-психологічного явища виконує функції підтримання ідентифікації особистості і групи, виправдання можливих негативних установок стосовно інших груп [2 с. 108].

У сучасній соціальній психології соціальні стереотипи визначаються як узагальнені, стійкі, шаблонні, емоційно насичені, пов’язані із соціальними цінностями уявлення про соціальні об’єкти, які засвоюються індивідом у процесі соціальних взаємодій, слабо рефлексуються і можуть автоматично відтворюватися іноді протягом усього життя. Стереотипи також вважаються поширеними уявленнями про атрибутивні особистісні характеристики [3 с. 110].

Слід зазначити, що стереотипам притаманна соціальна функція – це, по-перше, роль, яка виконується окремими суб’єктами соціальної системи у її

організації як цілого, у здійсненні цілей, інтересів соціальних груп та класів; по-друге, стандартизовано соціальна дія, що регулюється певними нормами та контролюється соціальними інститутами; по-третє, залежність між різними соціальними процесами, що виражається у функціональній залежності змінних

Іноді говорять про стереотипи істинні та хибні, що визначається, зокрема, аналізом конкретних ситуацій, де вони використовуються, а також про прогресивні та реакційні [2, с. 117].

На переконання В.О. Ханстантинова «процес стереотипізації сам по собі не є ані позитивним, ані негативним», а В.С. Агеев дотримується думки, що процес стереотипізації, як і інші міжгрупові механізми «виконує об'єктивно необхідну функцію, даючи змогу швидко, просто і достатньо надійно категоризувати соціальне становище індивіда» [4, с. 39].

Разом з тим, основна небезпека стереотипів в тому, що вони сприяють появі забобонів – невиправдано негативної думки та ставлення до чужого народу або окремих його членів, схильність негативно діяти стосовно людей чужого народу. А забобони в своєю чергою провокують дискримінацію, яка передбачає засудження й упередження проти людини виключно на основі її ідентифікації з певною групою.

При упередженні враховуються перш за все зовнішні дані. Упередження – це негативна, несприятлива установка до групи або до її членів; вона характеризується стереотипними переконаннями; установка впливає більше з внутрішніх процесів свого носія, ніж з фактичної перевірки властивостей групи, про яку йде мова. Звідси випливає, що мова йде про узагальнену установку, яка орієнтує на вороже ставлення до всіх членів певної групи, незалежно від їх індивідуальності. Ірраціональність упередження полягає не тільки у тому, що воно може існувати незалежно від особистого досвіду, воно навіть суперечить йому. Коли люди пояснюють своє вороже ставлення до будь-якої групи, вони зазвичай називають якісь конкретні негативні риси, властиві, на їхню думку, цій групі. Однак ті ж самі риси, взяті безвідносно до цієї групи, зовсім не викликають негативної оцінки або оцінюються набагато м'якше. Тут позначається й історична традиція, втілена в історичних творах, літературі, звичаях, і консерватизм системи виховання. Особливо велике значення має виховання. Численні дослідження показують, що більшість людей засвоюють упередження в дитинстві, до того, як отримують можливість критично осмислити отриману інформацію. Упередження мають згубний вплив і на їх жертви, і на їх носіїв і обмежують сферу спілкування між представниками різних груп, викликають настороженість з обох боків, заважають встановленню ближчих, інтимних людських відносин. Відчуженість же своєю чергою й ускладнює контакти і породжує нові непорозуміння [5 с. 61].

Досліджуючи напрямки боротьби з негативними стереотипами, провідною можна назвати т. зв. «гіпотеза контакту», основою якої служить припущення про те, що безпосереднє спілкування при певних умовах сприяє поліпшенню соціальних стереотипів і руйнує упередження. На думку британського соціального психолога М. Х'юстона, позитивному ефекту

сприяють три аспекти контакту. По-перше, у ситуації спілкування суб'єкти сприйняття починають визнавати відмінності між членами чужої групи. По-друге, «поширенню» позитивних установок сприяє використання інформації, яка не підтверджує початковий стереотип. По-третє, збільшення міжособистісних контактів з усвідомленням того, що «свої» і «чужі» мають багато схожих властивостей і цінностей, призводить до змін у сприйнятті важливості соціальних категорій для класифікації індивідів [6].

Таким чином, феномен стереотипу має багату історію розвитку, та невід'ємно пов'язаний із суспільством та його розвитком. При цьому не можна однозначно вказати на їх правдивість чи хибність, адже стереотип - це лише сформована в окремому суспільстві або його частині форма бачення світу, явищ, подій, індивідів або їх груп. З однієї сторони стереотип допомагає особі пристосуватися до навколишнього середовища шляхом сприйняття усталеного відношення до тих чи інших його частин, яке сформувалося на основі досвіду інших членів суспільства. Разом з тим, негативні стереотипи спотворюють картину світу та можуть призвести до культурного шоку, неприйняття будь-якого іншого його бачення та навіть стати причиною конфліктів, відтак боротьба з ними має неабияке значення.

Література

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. - К.: Наукова думка, 1970 -1980. - Т. 9. - С. 689.
2. Полторак, В., Зоська, Я., & Стадник, А. (2021). Соціальні стереотипи і громадська думка. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, (27), 115-122.
3. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення / О. Є. Блинова // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. – К.: Фенікс, 2014. – Т.11. Вип.9. – С. 107–118.
4. Ханстантинов В.О. Соціальні стереотипи і необхідність толерантності. *Наукові праці Миколаївського державного аграрного університету. Соціологія*. Т. 84. Вип. 71. – С. 38–42.
5. Корнієнко, О. Соціальні стереотипи як феномен сучасного суспільства / О. Корнієнко // *Світогляд - Філософія - Релігія*. - Суми: СумДУ. - 2017. - Вип. 12. - С. 54-64.
6. Hewstone M. *Contact and categorization : social psychological interventions to change intergroup relations*. – *Stereotypes and stereotyping / ed. by C.N. Macrae, C. Stantor, M. Hewstone*. – New York, London : Guilford Press, 1996